

УДК 351.82:330

Гібадулін Олексій Володимирович,аспірант кафедри економічної політики та менеджменту ХарPI НАДУ,
м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП ЯК ОСОБЛИВОЇ ФОРМИ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП В УКРАЇНІ

Проаналізовано особливості функціонування підприємств промислово-фінансової та торгово-промислової сфери економіки України, а також механізми державного регулювання торгово-промислової сфери економіки України, Запропоновано способи підвищення ефективності діяльності торгово-промислових груп як особливої форми промислово-фінансових груп в Україні.

Ключові слова: механізми державного регулювання, промисловість, торгово-промислова сфера, фінансова група, промислово-фінансові групи.

Постановка проблеми. Економіка України дедалі більше інтегрується у світовий економічний простір. Ознаки глобалізації проявляються у розширенні присутності міжнародного капіталу, в міжнародних коопераційних зв'язках і торгівлі товарами та послугами, зміні виробничих процесів та технологічних циклів, впровадженні нових підходів та принципів управління операційними процесами на підприємствах. Сучасні умови глобального середовища вимагають від вітчизняного виробника максимізувати ефективність використання всіх видів ресурсів, підвищувати операційну ефективність виробничого процесу, створювати наукоємний та конкурентоспроможний продукт.

Як переконує світовий досвід, швидко, своєчасно та якісно відповідати на виклики глобалізації можуть тільки великі угруповання підприємств, сконцентрованих на спільній меті, а саме – промислово-фінансові та торгово-промислові групи. У той же час питання державного регулювання та саме поняття цих груп в Україні є лише предметом досліджень. Єдиний Закон України, що регулював діяльність подібних об'єднань, втратив чинність ще 2010 р. Немає чіткого визначення принципів класифікації та умов функціонування подібних угруповань, не розроблені механізми державного регулювання діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення невирішених проблем. Питання розвитку промислово-фінансових та торгово-промислових груп в Україні було і є предметом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних учених-економістів, таких як Л. Абалкін, В. Базилевич, К. Базилевич, В. Волощенко, Г. Гренбек, С. Єгоров, В. Костицький, О. Крушельницька, С. Медведчук, Н. Літвіненко, С. Маринін, Н. Псарєва, Ю. Уманців, Г. Уманців, Є. Уткін, М. Ескіндаров та ін. [3–18].

Але, оскільки коло проблематики створення та функціонування промислово-фінансових та торгово-промислових груп в Україні з її досить молодою ринковою економікою достатньо не вивчено та не юридично не врегульовано, постає питання чіткого визначення особливостей функціонування подібних угруповань та механізмів державного регулювання їх діяльності.

Метою статті є ґрунтовний аналіз існуючих особливостей функціонування підприємств промислово-фінансової та торгово-промислової сфери економіки України, оцінка існуючих механізмів державного регулювання їх діяльності.

Виклад основного матеріалу Україна, незважаючи на досить молоду ринкову економіку, не може залишатися осторонь глобальних економічних тенденцій та процесів. Як свідчить світовий досвід провідних, економічно розвинених держав, саме фінансово-промислові групи є найдосконалішою формою кооперації в економіці. Відповідні спроби кооперації відомі давно і завжди використовувалися як засоби ефективного розвитку [11, с. 95–112]. Саме переваги такого типу формувань, як промислово-фінансові, та їх різновид – торгово-промислові групи здатні стати рушійною силою для вітчизняного виробника.

Специфіку й переваги промислово-фінансових груп та їх різновиду – торгово-промислових груп можна визначити таким чином:

- усі учасники групи працюють як ланки єдиного фінансово-промислового та промислово-торгового механізмів, їхні інтереси органічно пов'язані;
- технологічні можливості підприємств торгово-промислової сфери

значно вищі за окремих виробників, завдяки ефекту масштабу;

– завдяки контролю над каналами збуту та міцним комерційним зв'язкам підприємства торгово-промислової сфери швидше реагують на зміни ринкової ситуації та більш спроможні задовольнити клієнтський попит;

– завдяки єдності фінансових, страхових, комерційних та промислових можливостей найбільш ефективних галузевих видів виробництва, підприємства фінансово-промислової та торгово-промислової сфери створюють дуже стійкі системи, які мають свободу щодо мобільного міжгалузевого перерозподілу матеріальних та фінансових ресурсів;

– підприємства торгово-промислової сфери володіють певною автономією у прийнятті основних рішень, можуть самостійно будувати фінансовий, виробничий, технологічний, кадровий потенціал, а також зв'язки зі світовим ринком, до міжнародних коопераційних зв'язків.

Сучасні промислово-фінансові та торгово-промислові групи являють собою диверсифіковані багатofункціональні структури, які утворюються в результаті об'єднання капіталів підприємств, кредитно-фінансових та інвестиційних інститутів, а також інших організацій з метою максимізації прибутку, підвищення ефективності виробничих, збутових і фінансових операцій, посилення конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, зміцнення технологічних і коопераційних зв'язків, зростання економічного потенціалу їх учасників. Розвиток торгово-промислових груп стає перспективним шляхом формування сучасного великого виробництва [16].

Таким чином, враховуючи значущість промислово-фінансових та торгово-промислових груп для національної економіки, об'єктивно постає потреба в державному регулюванні діяльності подібних формувань. Як зазвичай, органи державного управління будують свої відносини з підприємствами, використовуючи податкову, фінансово-кредитну, науково-технічну системи, економічні, соціальні та регіональні програми [10].

Взявши за основу систему засобів та інструментів державного регулювання, О. Мордвінов до засобів державного регулювання відносить [14]:

– адміністративні (стандарти, дозволи, ліміти, заборони, обмеження, нормативи, штрафи);

– економічні (податки, державні інвестиції, закупівлі, субсидії, дотації, кредити, позики, ціни);

– інформаційні (публікації у засобах масової інформації, документи);

Інструментами державного регулювання він позначив:

– законодавчо-правові (закони, постанови, укази);

– нормативно-адміністративні (розпорядження, рішення, вказівки, накази, інструкції, правила, положення, договори);

– організаційно-економічні (плани, проекти, державний і місцевий бюджети, державне замовлення і державний контракт, договори, цільові програми, прогнози).

Ця, досить проста система, вказує, що все різноманіття механізмів державного регулювання діяльності неможливо без відповідного юридичного підґрунтя. Тобто основним способом, яким держава здійснює регулювання у будь-якій сфері діяльності, є нормативно-правове забезпечення, що регулює діяльність підприємств. Якщо розглянути юридичне підґрунтя визначення, існування та регулювання діяльності промислово-фінансової й торгово-промислової сфери економіки України, ми побачимо досить невтішну картину. В Україні сьогодні навіть законодавчо не визначені підстави формування та діяльності подібних об'єднань. Якщо звернутися до досить недалекої історії, то в 2010 р. всі аспекти діяльності фінансово-промислових та торгово-промислових груп в Україні регулювалися Законом України “Про промислово-фінансові групи”, що був прийнятий Верховною Радою України у 1996 р. [2, с. 1–7]. До прийняття зазначеного Закону було зроблено спробу законодавчого закріплення інституту ФПГ в Україні через підписання Президентом України Указу “Про фінансово-промислові групи в Україні” від 21.01.1995 р. № 85/95. Однак на цей Указ було накладено вето згідно з постановою Верховної Ради України від 02.03.1995 р. № 85/95-ВР [2, с. 1–6]. З 2010 р. законодавче регламентування діяльності фінансово-промислових груп

як окремих структур національної економіки зникло, коли Закон України “Про промислово-фінансові групи” втратив чинність на підставі Закону України від 09.09.2010 р. № 2522-VI (2522-17).

Аналітична оцінка законодавчих положень вищезазначеного акту свідчила, що в положеннях Закону України “Про промислово-фінансові групи” існує низка проблемних питань [8]:

- не визначено роль фінансово-промислових груп у розбудові національної економіки, забезпечення структурної перебудови економіки та прискорення науково-технічного прогресу;
- пріоритетною виділено роль промисловості та залишено осторонь роль фінансів, торгівлі та послуг;
- майже не визначено механізми державного регулювання.

Таким чином, через законодавчу невизначеність держава не має можливості впливати на діяльність досить великих комерційних утворень. Державний регулювання могло б виражатись у проведенні чіткої економічної політики держави, підтримці національного виробництва, налагодженні сприятливого економічного середовища в державі, контролі за експортними та імпортовими операціями, вдосконалення та спрощення режиму оподаткування стосовно підприємств які входять до складу фінансово-промислових та торгово-промислових об'єднань, що в свою чергу сприяло б підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на зовнішньому ринку.

Отже, станом на сьогоднішній день в Україні питання визначення промислово-фінансових та торгово-промислових груп, промислово-фінансової та торгово-промислової сфери діяльності – предмет досліджень науковців. Для виведення узагальненого визначення промислово-фінансової групи та торгово-промислової групи як її різновиду розглянемо сучасні дослідження промислово-фінансових груп як організаційної форми концентрації та централізації національного та транснаціонального капіталу, виявлення конкурентних переваг у порівнянні з іншими формами об'єднання капіталу. З'ясуємо основні мотиви створення промислово-фінансових груп та існуючі

різновиди, виділимо основні, характерні для того чи іншого різновиду фінансово-промислової групи риси.

В. Д. Базилевич і К. С. Базилевич визначають промислово-фінансові групи як організаційну форму об'єднання великих промислових фірм з банківськими структурами, в якій кожен член-учасник самостійно вирішує власні завдання, але не нехтує при цьому інтересами групи. Координаційну діяльність може здійснювати як банк, так і промислове підприємство [4].

В. В. Волошенюк і Н. І. Литвиненко визначають поняття промислово-фінансової групи як форму організації бізнесу, яка утворює диверсифіковану багатофункціональну структуру через об'єднання організацій фінансової та не фінансової сфери і співпрацю з державою. Вона є формою для інтегрованого капіталу, який являє собою об'єднання різних форм капіталу (промислового, фінансового, торговельного, інтелектуального, людського) через співвласність, що сконцентрована у промисловця і ним застосовується [5].

С. Єгорова та С. Маринін стверджують, що промислово-фінансова група – це організаційна оболонка фінансового капіталу. Вона закріплює єдність виробничих, фінансових та інших інтересів низки компаній і банків [7, с. 30–32.]

В. А. Лаптев визначає промислово-фінансову групу як сукупність юридичних осіб, що діють як основні та дочірні компанії й повністю або частково об'єднали свої матеріальні та нематеріальні активи (система участі) на основі договору про створення промислово-фінансової групи з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних та інших проектів і програм, що спрямовані на збільшення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарами та послугами, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць [13].

С. В. Медведчук трактує промислово-фінансову групу як диверсифіковану багатофункціональну структуру, що створюється в результаті об'єднання капіталів підприємств, кредитно-фінансових та інвестиційних інститутів та інших організацій [12, с. 304].

За визначенням О. В. Плотнікова, промислово-фінансові групи – це

об'єднання виробничих і торгівельних підприємств з кредитно-банківськими установами з наступною трансформацією у великі багатогалузеві господарські системи зі спільною економічною стратегією та внутрішнім кругообігом. Промислово-фінансова група – організаційна оболонка фінансового капіталу, закріплюють єдність виробничих, фінансових та інших інтересів низки компаній і банків [9].

Е. Уткін вважає, що промислово-фінансова група – це декілька юридичних осіб, що функціонують як основні або дочірні установи, повністю чи частково поєднавши свої ресурси на основі договору про створення промислово-фінансової групи для технологічної або економічної інтеграції, реалізації інвестиційних та інших проектів та програм, що націлені на підвищення прибутковості, конкурентоспроможності, розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць [18].

Словник законодавчих термінів трактує поняття промислово-фінансової групи як групи суб'єктів господарювання, що перебувають під безпосереднім чи опосередкованим контролем юридичної або фізичної особи (групи осіб), пов'язаних між собою юридичними та господарськими відносинами з метою створення найбільш сприятливого фінансового середовища для реалізації великомасштабних бізнес-проектів і програм, а саме: максимальної концентрації в межах однієї бізнес-структури економічного потенціалу пріоритетних галузей економіки, формування цінової політики, встановлення максимального контролю за ринком виробництва та збуту продукції та поширення сфери впливу цієї структури на інші галузі економіки [19].

У вищезгаданому Законі України про промислово-фінансові групи в Україні подібні формування визначається як об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, банки, наукові й проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей

виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами, а також виробництва кінцевої продукції [2]. Також визначено транснаціональну промислово-фінансову групу, до складу учасників якої входять українські й іноземні юридичні особи [Там само].

Загалом українські та закордонні науковці пропонують класифікувати промислово-фінансові групи, виходячи з того, чого саме хочуть засновники промислово-фінансової групи та навколо якого центрального підприємства відбувається угруповання [6].

Перший вид промислово-фінансових груп може формуватися за ініціативою фінансових інститутів, зацікавлених у надійному і достатньо прибутковому вкладенні коштів. Цілеспрямовано консолідуючи акції торговельних, промислових, транспортних підприємств (безпосередньо або через створення холдингових структур), фінансові компанії стають ядром групи. Фінансово-промислові цього виду відрізняються широкою різноманітністю входять до них підприємств, які можуть бути зовсім не зв'язаними один з одним ні по виробничій кооперації, ні по іншим господарським інтересам. Цей вид фінансово-промислових груп виникає у результаті диверсифікації капіталу фінансово-кредитних установ, що підвищує його надійність у мінливому кон'юнктурі ринку. В нинішніх умовах утворення фінансово-промислових груп такого роду сумнівно, тому що банки уникають довгострокових вкладень у промислові підприємства, особливо великі.

Другий вид промислово-фінансових груп може виникнути у разі необхідності забезпечити виробничо-технічний розвиток групи промислових підприємств і науково-дослідних організацій, що мають спільні інтереси в технологічному взаємодії зі створення певної продукції та освоєння нових технологій. Організаторами цієї форми фінансово-промислових груп виступають промислові підприємства, або торговельні компанії, але вони потребують інвестицій, якими володіють банки, страхові та інвестиційні компанії. Так як фінансово-кредитні інститути особливо не хочуть фінансувати промисловість, промислові підприємства змушені створювати свої банки, в складі цих груп.

Третій вид промислово-фінансових груп покликаний сприяти формуванню державного сектора в економіці. Зародки таких фінансово-промислових груп уже створені у формі холдингових компаній. Щоб перетворити їх на фінансово-промислові групи, потрібно ввести до їх складу велику фінансово-кредитну установу. Ці фінансово-промислові групи орієнтовані на підприємства або державні, або акціоновані, але з високою питомою вагою державної власності. До цього виду можна віднести фінансово-промислові групи, які створюються регіональними адміністраціями для досягнення своїх цілей.

Четвертий вид промислово-фінансових груп передбачає створення на основі міжурядових угод. Ці фінансово-промислові групи мають дві особливості: по-перше, створюються за участю іноземного капіталу, що залучається міжурядовими угодами в різних формах, по-друге, перелік вітчизняних учасників фінансово-промислової групи визначається державою з числа підприємств з часткою державної власності в їх капіталі не менше 25 %. Проте багато хто не вважають створення подібних груп на базі державних підприємств перспективним.

П'ятий тип промислово-фінансових групи характеризується тим, що співпраця учасників зводиться виключно до кооперації в постачальницько-збутовій сфері, лідируючі позиції в подібних фінансово-промислових займають торгівельні компанії. Фактично саме подібні об'єднання класифікуються як торгово-промислові групи.

Узагальнивши існуючі визначення поняття промислово-фінансової групи, які надає академічна наука, ми можемо дати узагальнене визначення того, що сучасні фінансово-промислові групи – це об'єднання виробничих і торгівельних підприємств з кредитно-банківськими установами, що трансформується у великі багатогалузеві господарські систему зі спільною економічною стратегією та внутрішнім товарообігом. Завдяки масштабам діяльності, підприємства фінансово-промислової та торгово-промислової сфери значною мірою впливають на вітчизняну економіку.

Торгово-промислові групи, виходячи з академічної класифікації – це особлива форма промислово-фінансових груп, в яких співпраця учасників зводиться виключно до кооперації в постачальницько-збутовій сфері, лідируючі позиції в подібних промислово-фінансових групах займають торгові компанії, що здійснюють контроль над каналами збуту.

Академічна наука класифікує основні мотиви створення промислово-фінансових груп наступним чином [17, с. 105–106]:

- розвиток міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва;
- використання можливостей підвищення ефективності й посилення конкурентоздатності, спільні для всіх великих промислових фірм, які інтегрують у свою структуру постачальницькі, виробничі, науково-дослідні, розподільчі й збутові підприємства та пов'язані з ефектом масштабу і економією на витратах;
- збільшення прибутковості та зниження витрат. Це досягається за допомогою розширення виробництва та міждержавній співпраці, обміну науковими досягненнями і використанням науково-технічного потенціалу країн, відкриттям (прийнятних з точки зору витрат) сировинних ринків та ринків енергоресурсів, використанням закордонної робочої тощо;
- повноцінне використання каналів просування товарів на ринки інших країн та інвестування капіталу, що не знайшов достатньо прибуткового застосування в середині країни, за кордоном;
- використання іноземних грошових ринків.

Мотиви створення торгово-промислових груп, майже не відрізняються від основних мотивів, характерних для підприємств промислово-фінансової сфери та мають на меті підвищення можливостей національного виробника на міжнародних ринках та конкурентоспроможності підприємств, що входять до складу групи.

Враховуючи передовий світовий досвід – швидко, своєчасно та якісно відповідати на виклики глобалізації можуть тільки великі угруповання підприємств, сконцентрованих на спільній меті, а саме – промислово-фінансові та торгово-промислові групи, – нам важко переоцінити значущість впливу, що

здійснюють ці угруповання на національну економіку. Отже, конче потрібно вирішення питання юридичної узгодженості формування, функціонування та державного регулювання подібних видів угруповань. Без нормативно-правової основи, одного з головних інструментів державного регулювання, ефективне використання механізмів державне регулювання подібної діяльності просто неможливо. Промислово-фінансова сфера економіки України та торгово-промислова сфера, як її різновид, занадто важливі для розвитку держави, щоб залишати її осторонь державних інтересів.

Висновки. Проаналізувавши законодавчу базу та сучасну наукову думку, ми дійшли висновку, що об'єднання різноманітних за видом діяльності підприємств (промислових, торговельних, фінансових тощо), пов'язаних між собою юридичними та господарськими відносинами, яке сформовано з метою отримання прибутку, оптимізації використання ресурсів, створення найбільш сприятливого фінансового середовища для реалізації великомасштабних бізнес-проектів і програм є промислово-фінансовими групами. Торгово-промислові групи є різновидом промислово-фінансових груп та являють собою групи підприємств, згуртованих навколо коопераційних зав'язків з метою їх найбільш ефективного використання.

Спільною рисою для всіх підприємств промислово-фінансової сфери економіки є можливість найоптимальнішого використання ресурсів та технологій, спрощений доступ до світового ринку, оперативність реакції на зміни тенденцій світової економіки, більша, у порівнянні з окремими підприємствами, стійкість до кризових явищ.

Значення впливу подібних груп підприємств на економіку України важко переоцінити, тому питання юридичної узгодженості особливостей державного регулювання промислово-фінансових груп набуває неабиякого сенсу. Потрібна розробка як нового закону про промислово-фінансові групи, що врахував би недоліки попереднього, так і нормативно-правових актів, які б визначили та конкретизували механізми державного регулювання діяльності подібних груп, врахували передовий досвід економічно розвинутих країн.

Список використаних джерел:

1. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (станом на 06.01.2018 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15>. дата звернення: 10.10.2018.
2. Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України (станом на 01.01.1996 р. Київ : Парлам. вид-во, 1996. С. 1–7.
3. Абалкин Л. И. Курс переходной экономики. Москва : Финстатинформ, 1997. 416 с.
4. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 263 с.
5. Волошенюк В. В., Литвиненко Н. І. Сучасна організація ФПГ в Україні та перспективи її розвитку. *Наукові праці ДонНТУ. – Серія: Економічна.* 2012. Вип. 31-3. URL: https://www.donntu.edu.ua/”Библиотека”/Информационные ресурсы (дата звернення: 10.10.2018).
6. Гренбек Г., Соломенникова Є. ФПГ: російська інтерпретація. *ЕКО.* 2004. № 8. С. 12–15.
7. Егоров С., Маринин С. Создание интегрированных структур в высокотехнологическом комплексе. *Экономист* : междунар. журн. 2004. № 6. С. 30–32.
8. Економіка та підприємництво, проблеми законодавчого регулювання створення і функціонування фінансово-промислових груп в Україні. *ViG-LiB.com* 2011. URL: <https://goo.gl/5Hb8Pu> (дата звернення: 10.10.2018).
9. Економічна енциклопедія : в 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Вид. центр “Академія”, 2000. Т. 3. С. 824.
10. Комарницький І. М. Організаційно-економічні механізми розвитку підприємництва. Львів, 2000. 226 с.
11. Костицький В. В. Закон перманентної концентрації капіталу: економічна історія і українські реалії. Київ : Либідь, 2003. С. 95–112.
12. Крушельницька О. В. Управління матеріальними ресурсами. Київ, 2003. 162 с.
13. Медведчук С. В. Фінансово-господарські відносини держава-підприємництво (етапи становлення і перспективи розвитку). Львів : ТРД АН України, 2000. 304 с.
14. Мордвінов О. Г. Управління аграрним прородокористуванням в умовах ринкової трансформації : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 344 с.
15. Предпринимательские объединения: холдинги, финансово-промышленные группы, простые товарищества : монография. Москва : Волтерс Клувер, 2008. 94 с.
16. Псарьова Н. Холдингові відносини: теоретичні і методичні аспекти. М. : Вища освіта і Наука, 2003. 287 с.
17. Уманців Ю., Уманців Г. Фінансово-промислові групи у структурі сучасної економіки. *Підприємництво. Господарство і право.* 2001. № 5. С. 105–106.
18. Уткин Э. А., Эскиндаров М. А. Финансово-промышленные группы. Москва : ЭКМОС, 1998. 256 с.
19. Професійна юридична система Мега-Нау. URL: <https://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.23281.0> (дата звернення: 10.10.2018).

Gibadullin A. V. Features of state regulation of activity of commercial and industrial groups as special form of industrial and financial groups in Ukraine.

The article is devoted to the analysis of the existing features of the functioning of the enterprises of the industrial-financial and commercial-industrial sphere of the economy of Ukraine. The mechanisms of state regulation of the commercial and industrial sphere of the economy of Ukraine are also analyzed, and ways of increasing the efficiency of the activity of trade and industrial groups as a special form of industrial-financial groups in Ukraine are proposed.

Key words: mechanisms of state regulation, industry, trade and industrial sphere, financial group, industrial-financial groups.

Надійшла до редколегії 23.11.2018 р.